

TRI NORMATÍVNE MODELY DEMOKRACIE

JÜRGEN HABERMAS

„Three Normative Models of Democracy“

In Seyla Benhabib ed.: *Democracy and Difference*

(1996, Princeton UP) pp. 21 – 30. Po slovensky

vyšlo v časopise *Filozofia*, 1:55, 2000.

V tomto článku chcem načrtnúť proceduralistický pohľad na demokraciu a politiku vyjednávania, ktorý sa v kľúčových momentoch odlišuje od liberálnej i republikánskej paradigmy. Pokúsím sa vymedziť protikladné črty týchto dvoch etablovaných modelov a v ďalšom prezentovať novú proceduralistickú koncepciu, pričom budem vychádzať z kritiky „etickej zafaženosti“ republikánskeho pohľadu. V poslednej časti článku budem tri normatívne modely demokracie analyzovať podrobnejšie – budem porovnávať ich predstavy o štáte a spoločnosti.

Dva uznávané názory na demokratickú politiku. Podľa „liberálneho“ či lockovského názoru je úlohou demokratického procesu naprogramovať vládu tak, aby vládla na prospech spoločnosti, pričom vláda predstavuje aparát verejnej administratívy a spoločnosť zasa trhovo štruktúrovanú sieť vzájomných vzťahov súkromných osôb. V tomto modeli je funkciou politiky (v zmysle formovania politickej vôle občanov) spájať dohromady súkromné záujmy a smerovať ich proti vládnemu aparátu, ktorého špeciálnou úlohou je administratívne využitie politickej moci na kolektívne ciele. Podľa „republikánskeho“ názoru sa však politika neobmedzuje iba na túto sprostredkujúcu funkciu; je skôr konštitutívnym momentom spoločenských procesov ako celku. „Politika“ sa chápe ako odraz etickej podstaty života – ako prostredie, v ktorom si členovia do istej miery izolovaných spoločenstiev začínajú uviedomovať svoju vzájomnú závislosť, konajú po zrelej úvahe ako občania, a tak ďalej formujú a rozvíjajú existujúce vzťahy vzájomného uznania;

vytvárajú tak zákonné združenie slobodných a rovných spoločníkov. Liberálna štruktúra vlády a spoločnosti sa tým významne mení: okrem hierarchických foriem riadenia štátu a decentralizovaného riadenia trhu, t.j. okrem administratívnej moci a jednotlivých osobných záujmov sa tu ako tretí zdroj sociálnej integrácie objavuje solidarita a orientácia na spoločné dobro. Toto politické formovanie vôle prebiehajúce v horizontálnej rovine a zamerané na vzájomné porozumenie či konsenzus dosiahnutý v procese vzájomnej komunikácie by malo byť vlastne prvoradé, a to v genetickom i normatívnom zmysle. Predpokladom praktického procesu občianskeho sebaurčenia je existencia autonómneho základu občianskej spoločnosti, nezávislého od verejnej administratívy i od súkromného obchodovania sprostredkovaného trhom. Tento základ je zárukou toho, že politickú komunikáciu nepohltí vládny aparát a že nepodľahne trhovým štruktúram. Podľa republikánskej koncepcie má strategický význam nielen tento základ občianskej spoločnosti, ale aj oblasť verejnej politiky. Z týchto dvoch súperiaciach prístupov vyplývajú dva protikladné obrazy občana.

Podľa liberálneho názoru status občana určujú predovšetkým jeho negatívne práva voči štátu a voči iným občanom. Občania ako nositelia týchto práv sú chránení vládou, pokiaľ svoje súkromné záujmy realizujú v hraniciach vymedzených právnym stavom – a ten zahŕňa aj ochranu pred vládnymi zásahmi. Politické práva, napr. volebné právo, právo na slobodu prejavu, majú nielen podobnú štruktúru, ale aj podobný význam ako občianske práva vymedzujúce priestor, v ktorom právne subjekty nepodliehajú vonkajšiemu donúteniu. Dávajú občanom možnosť presadzovať svoje súkromné záujmy; voľby, zloženie parlamentných inštitúcií i zostavenie vlády – to všetko vedie k tomu, že tieto záujmy sa napokon spoja do politickej vôle ovplyvňujúcej administratívu.

Podľa republikánskeho názoru status občanov nie je určovaný modelom negatívnych slobôd, ktoré si občania môžu nárokovať ako súkromné osoby. Naopak, politické práva – predovšetkým právo politickej účasti a politickej komunikácie – sú pozitívnymi slobodami. Nezaručujú oslobodenie od vonkajšieho donútenia, ale možnosť zúčastňovať sa na spoločnom procese praxe – a až naplnením tejto slobody sa občania môžu stať tým, čím chcú byť, t. j. politicky nezávislými tvorcami spoločenstva slobodných a navzájom rovných ľudí. V tomto smere politický proces neslúži iba na to, aby sa činnosť vlády udržala pod dohľadom občanov, ktorí už predtým získali sociálnu autonómnosť uplatňovaním svojich súkromných práv a predpolitických slobôd. A nie je ani akýmsi prepojením medzi štátom a spoločnosťou, pretože administratívna autorita vôbec nie je autoritou autochtónnou; nie je to čosi dané. Naopak, táto autorita sa rodí z moci občanov, ktorá je výsledkom vzájomnej komunikácie v praxi právneho sebaurčovania, a legitimizuje sa tým, že túto prax chráni inštitucionalizáciou verejnej slobody. *Raison d'être* štátu nespočíva teda primárne v ochrane rovnakých súkromných práv, ale v tom, že je zárukou všezahrnujúceho procesu formovania názorov a vôle, v ktorom slobodní a navzájom rovní občania napokon pochopia, ktoré ciele a normy sú rovnako v záujme všetkých.

Polemika proti klasickému pojmu právnej osoby ako nositeľa súkromných práv odhaľuje protirečivosť samotného pojmu práva. Kým podľa liberálov zmyslom právneho poriadku je to, aby sa v každom prípade dali určiť konkrétne práva konkrétnych jednotlivcov, podľa republikánov tieto „subjektívne“ práva vďaka za svoju existenciu „objektívnemu“ právnomu poriadku, ktorý umožňuje i zaručuje integritu spoločného a pritom autonómneho života založeného na vzájomnom uznaní: „Podľa republikánov sú práva v podstate iba urče-

niami prevažujúcej politickej vôle, kým podľa liberálov niektoré práva sa vždy zakladajú na 'vyššom zákone'... rozumu.“¹ A napokon, odlišný spôsob konceptualizácie úlohy občana a zákona odráža aj hlbšie rozdiely v chápaní povahy politického procesu. Podľa názoru liberálov politický proces formovania názorov a vôle vo verejnej sfére a v parlamente je určovaný súťažou kolektívnych subjektov, ktoré konajú strategicky a snažia sa získať alebo udržať mocenské pozície. Meračom úspešnosti je súhlasný postoj občanov k jednotlivým osobám či programom, súhlas kvantitatívne vyjadrený volebnými hlasmi. Svojím rozhodnutím vyjadrujú občania vo voľbách svoje preferencie. Ich volebné rozhodnutia majú rovnakú štruktúru ako rozhodnutia trhových aktérov. Uvoľňujú politickým stranám cestu k mocenským pozíciám, o ktoré tieto strany bojovali v rovnakom úsilí o úspech.

Podľa názoru republikánov proces politického formovania názorov a vôle prebiehajúci vo verejnej sfére a v parlamente nepodlieha štruktúram trhového procesu, ale riadi sa neúprosným systémom verejnej komunikácie zameranej na vzájomné porozumenie. Z hľadiska praxe právneho sebaurčenia občanov nie je paradigmatom politiky trh, ale dialóg. Táto dialogická koncepcia prezentuje politiku ako spor o otázky hodnoty, a nie iba ako záležitosť preferencie.

Proceduralistický verzus komunitaristický pohľad na politiku. Republikánsky model má v porovnaní s liberálnym tú prednosť, že zachováva pôvodný význam demokracie v zmysle inštitucionalizácie verejného používania rozumu, ktorého subjektmi sú autonómni občania. Tento model vysvetľuje podmienky vzájomnej komunikácie, ktoré legitimizujú proces politického formovania názorov a vôle. Sú to práve tie podmienky, za ktorých možno očakávať rozumné výsledky politického procesu. Mocenská súťaž, ak ju chápeme podľa liberálneho modelu trhovej súťaže, je určená

racionálnym výberom optimálnych stratégií. Za predpokladu, že tu existuje nepopierateľný pluralizmus predpolitických hodnôt a záujmov, ktoré do politického procesu vstupujú prinajlepšom ako hodnoty a záujmy s rovnakou váhou, prestáva mať politika akýkoľvek vzťah k normatívnemu jadrú verejného používania rozumu. Republikánska dôvera v silu politických diskusií kontrastuje s liberálnym skepticizmom voči rozumu. Tieto diskusie by mali človeku umožniť diskutovať o hodnotovej zameranosti a o interpretáciách potrieb a želaní a potom ich na základe hlbokého pochopenia meniť.

Republikáni však dnes majú tendenciu chápať túto verejnú komunikáciu v komunitaristickom duchu. A práve tento posun smerom k etickému obmedzeniu politickej diskusie u mňa vyvoláva pochybnosti. Politika sa nesmie podriaďovať hermeneutickému procesu nášho vlastného vysvetľovania našej spoločnej formy života či kolektívnej identity. Politické problémy nemožno redukovať na etické problémy, pri ktorých si ako členovia nejakého spoločenstva kladieme otázku, kto sme a kým by sme chceli byť. Táto komunitaristická interpretácia republikánskeho modelu je príliš idealistická, a to dokonca aj v rámci čisto normatívnej analýzy. Podľa tejto interpretácie demokratický proces závisí od cností občanov usilujúcich o verejnú blaho. Predpoklad takejto cnosti priviedol už Rousseau k oddeleniu občana orientovaného na spoločné dobro od súkromnej osoby, ktorú nemožno eticky príliš zaťažovať. Jednomyseľnosť politického zákonodarstva sa mala vopred zabezpečiť základným etickým konsenzom. Naproti tomu interpretácia, ktorej základom je teória vychádzajúca z diskusie, nástočí na tom, že demokratické formovanie vôle nezískava svoju legitimitu na základe predchádzajúceho zblíženia ustálených etických presvedčení, ale na základe komunikatívnych predpokladov, vďaka ktorým sa v rôznych formách

uvažovania môžu presadzovať lepšie argumenty, a na základe procedúr zabezpečujúcich férový proces vyjednávania. Teória vychádzajúca z diskusie znamená koniec čisto etickej koncepcie občianskej autonómnosti.

Podľa názoru komunitaristov medzi chápaním demokracie ako procesu vyjednávania a odvolávaním sa na konkrétne, skutočne eticky integrované spoločenstvo existuje nevyhnutná súvislosť. Inak by sme z tohto hľadiska nedokázali vysvetliť, ako by sa občania mohli vôbec orientovať na spoločné dobro. Ďalej sa argumentuje takto: jednotlivec si môže uviesť svoju spoločnosť na kolektívnej forme života, a teda aj svoju najdôležitejšiu sociálnu väzbu, iba v procese praxe uskutočňovanej spoločne s inými. Jednotlivec môže získať jasné vedomie spoločných prvkov a rozdielností, a teda aj vedomie toho, kým je a kým by chcel byť, iba v rámci verejnej výmeny s inými, ktorých identita sa zakladá na rovnakých tradíciách a na podobných procesoch formovania. Politické diskusie sa teda podriaďujú vysvetleniu etického sebachápania kolektívu, čo sa veľmi nezlučuje s funkciou legislatívnych procesov, do ktorých tieto diskusie vyúsťujú. Právne ustanovenia nepochybne obsahujú aj teleologické prvky – tie sú však čímsi viac než len hermeneutickým vysvetlením spoločných hodnotových orientácií. Už v procese tvorby sú zákony determinované odpoveďou na otázku, ktoré normy chcú občania prijať na regulovanie svojho spoločného života. Diskusie, ktorých cieľom je sebaepochopenie – t.j. diskusie, v ktorých chcú ich účastníci jasne pochopiť sami seba ako príslušníkov istého národa, územia či štátu, ako obyvateľov regiónu atď., stanovíť tradície, ktoré budú rozvíjať, stanoviť spôsob, ako budú pristupovať k sebe navzájom, k menšinám a okrajovým skupinám; skrátka, diskusie, v ktorých si chcú vyjasniť, v akej spoločnosti chcú žiť – sú tiež nepochybne dôležitou súčasťou poli-

tiky. Tieto otázky sú však podriadené morálnym otázkam a súvisia s pragmatickými otázkami. Morálne problémy v úzkom zmysle kantovskej tradície sú problémami spravodlivosti. Prioritným problémom legislatívnej politiky je otázka, ako možno veci usporiadať tak, aby z nich všetci mali rovnaký prospech. Vytváranie noriem je predovšetkým problémom spravodlivosti a riadi sa princípmi, ktoré stanovujú, čo je rovnako dobré pre všetkých. Na rozdiel od etických otázok však otázky spravodlivosti nesúvisia od samého počiatku s určitým kolektívom a jeho formou života. Ak má byť politicky stanovený zákon konkrétneho právneho spoločenstva legitímny, musí byť prinajmenšom kompatibilný s morálnymi zásadami, ktoré si nárokujú univerzálnu platnosť prekračujúcu hranice daného právneho spoločenstva.

Navyše, podstatnú časť politických procesov tvoria kompromisy. V podmienkach náboženského alebo iného kultúrneho či spoločenského pluralizmu sa politicky relevantné ciele často vyberajú na základe záujmov a hodnotových orientácií, ktoré vôbec nevytvárajú identitu tohto spoločenstva ako celku, a teda ani identitu celku intersubjektívne spoločnej formy života. Konfliktne politické záujmy a hodnoty bez vyhliadky na konsenzus sa musia nejako vyrovnáť – a to sa nedá dosiahnuť etickými diskusiami, a to dokonca ani za podmienky, že výsledky procesu vyjednávania nesmú byť v rozpore so základnými hodnotami akceptovanými danou kultúrou. Požadovaná rovnováha súperiacich záujmov je výsledkom kompromisu medzi stranami, ktorý môže spočívať aj na vzájomných vyhrážkach. Legitímna forma vyjednávania nepochybné závisí od vopred stanovených férových podmienok dosahovania výsledkov, ktoré sú prijateľné pre všetky strany a ktoré vychádzajú z ich odlišných preferencií. Kým diskusie o týchto podmienkach by mali nadobudnúť formy praktického diskurzu, neutralizujúce moc, samotné vy-

jednávanie umožňuje strategické vzájomné ovplyvňovanie. Vyjednávacía forma legislatívnej praxe nemá iba zabezpečiť etickú platnosť zákonov. Komplexný nárok právnych noriem na platnosť by sme mohli chápať skôr ako nárok zmieriť na jednej strane súperiace záujmy spôsobom, ktorý by bol kompatibilný so spoločným dobrom, a na strane druhej vniesť do horizontu špecifickej formy života konkrétneho spoločenstva univerzalistické princípy.

Na rozdiel od etického vymedzenia politickej diskusie nadobúda pojem politiky vyjednávania empirické konotácie pri zohľadnení rôznorodosti komunikatívnych foriem racionálneho politického formovania vôle. Diskusia o etických otázkach sama osebe nemôže byť zárukou demokratického vzniku zákona. Naopak, politiku vyjednávania by sme mali chápať ako spôsob správania, ktorý závisí od systému férovo regulovaných procesov vyjednávania a rôznych foriem argumentácie vrátane pragmatického, etického a morálneho diskurzu, z ktorých každý spočíva na iných komunikatívnych predpokladoch a procedúrach. V legislatívnej politike sa prísun informácií a racionálny výber stratégií spája s vyrovnávaním záujmov, s etickým seba porozumením a s artikulovaním pevných preferencií, s morálnym zdôvodnením a preverovaním právnej jasnosti. „Dialogická“ a „inštrumentálna“ politika, tieto dva ideálne typy, ktoré Frank Michelman postavil do polárneho protikladu,² sa vlastne v procese vyjednávania rôzneho druhu vzájomne prenikajú.

Obrazy štátu a spoločnosti. Ak vychádzame z tejto procedurálnej koncepcie politiky vyjednávania, naša interpretácia demokracie zasahuje svojimi dôsledkami do koncepcie spoločnosti. Liberálny i republikánsky model predpokladá chápanie spoločnosti ako koncentrovanej v štáte – nech už je tento štát strážcom trhovej spoločnosti alebo sebauvedomenou inštitucionalizáciou etnického spoločenstva.

Podľa názoru liberálov má demokratický proces podobu kompromisov medzi súperiacimi záujmami. Férovosť tu má zaručovať všeobecné a rovnaké právo voliť, zastupiteľský charakter parlamentných orgánov, pravidlá prijímania rozhodnutí atď. Tieto pravidlá sa v konečnom dôsledku zdôvodňujú v zmysle liberálnych základných práv. Podľa názoru republikánov sa demokratické formovanie vôle uskutočňuje v podobe eticko-politickej diskusie; vyjednávanie sa tu môže opierať o kultúrne zažitý konsenzus občanov, ktorý tvorí jeho pozadie. Teória vychádzajúca z diskusie čerpá z oboch týchto koncepcií a integruje ich do koncepcie ideálnej procedúry vyjednávania a rozhodovania. V tejto demokratickej procedúre sa spájajú pragmatické úvahy s kompromismi, s diskusiami vedúcimi k seba porozumeniu a so spravodlivosťou, a tak sa zakladá predpoklad dosiahnutia rozumných či férových výsledkov. Podľa tohto proceduralistického názoru sa praktický rozum presúva zo všeobecných ľudských práv či z konkrétnej etickej podstaty daného spoločenstva do pravidiel diskusie a do foriem argumentácie. V procese konečnej analýzy sa normatívny obsah rodí priamo zo štruktúry komunikačných aktov. Tieto opisy demokratického procesu vytvárajú priestor pre odlišné konceptualizácie štátu a spoločnosti.

Podľa názoru republikánov formovanie politických názorov a vôle občanov je médiom, prostredníctvom ktorého sa spoločnosť konštituuje ako politický celok. To vedie k polemickému chápaniu politiky namierenej proti štátnemu aparátu. Hannah Arendtová vo svojich politických prácach ukazuje, kam mierí republikánska argumentácia: v opozícii k privatizmu depolitizovaného obyvateľstva a v opozícii k získavaniu legitimacy prostredníctvom etablovaných strán sa má verejná sféra revitalizovať do takej miery, až si pretvorení občania dokážu vo forme decentralizovanej samosprávy (opäť) prisvojiť moc pseudo-

nezávislých štátnych inštitúcií. Z tohto hľadiska sa spoločnosť napokon premení na politickú totalitu.

Kým oddelenie štátneho aparátu od spoločnosti vyvoláva v radoch republikánov polemickú reakciu, podľa liberálov túto oddelenosť nemožno odstrániť, ale iba preklenúť demokratickým procesom. Regulované vyrovňovanie moci a záujmov sa, pravda, musí usmerňovať inštitucionálne. Demokratické formovanie vôle občanov vedených ich vlastnými záujmami je normatívne pomerne málo zafažené. Ústava má udržať na uzde štátny aparát normatívnymi obmedzeniami (napr. základné práva, oddelené moci atď.) a donútiť ho prostredníctvom súťaže politických strán na jednej strane a súťaže medzi vládou a opozíciou na strane druhej, aby adekvátne zohľadňoval súperiace záujmy a hodnotové orientácie. Takéto chápanie politiky, ktorého centrom je štát, sa môže vyhnúť nerealistickému predpokladu, že občania dokážu konať kolektívne. Nesústreďuje sa príliš na vstup, na racionálne politické formovanie vôle, ale skôr na výstup, na rozumné a efektívne administratívne výsledky. Liberálna argumentácia mieri proti potenciálnemu rušivému vplyvu administratívnej moci, ktorá zasahuje do spontánnych schopností samoregulujúcej sa spoločnosti. Liberálny model nespočíva na demokratickom sebaurčení rozumne uvažujúcich občanov, ale na právnej inštitucionalizácii ekonomicko-politickej spoločnosti. Tá by mala prostredníctvom uspokojovania osobných preferencií zabezpečovať spoločné dobro, ktoré má v podstate nepolitickú povahu.

V teórii vychádzajúcej z diskusie má demokratický proces výraznejšie normatívne konotácie ako v liberálnom modeli, ale menej výrazné ako v modeli republikánskom. Opakujeme ešte raz – táto teória preberá prvky z oboch modelov a po novom ich spája dohromady. Tak ako v republikanizme, aj v tejto teórii je v centre proces politického formovania názorov a vôle,

pričom sa však ústava nechápe ako čosi druhotné; naopak, princípy ústavného štátu dávajú podľa nej jasnú odpoveď na otázku, ako možno inštitucionalizovať zložité formy demokratického formovania názorov a vôle. V teórii vychádzajúcej z diskusie nezávisí úspešnosť politiky vyjednávania od kolektívneho konania občanov, ale od inštitucionalizácie príslušných procedúr a podmienok komunikácie. Proceduralizovaná všeobecná zvrchovanosť a politický systém prepojený s periférnymi sieťami politickej verejnej sféry idú ruka v ruku s obrazom decentralizovanej spoločnosti. Takéto chápanie demokracie už nemusí operovať s pojmom sociálneho celku, ktorý sa koncentruje v štáte a ktorý má byť akýmsi cieľavedomým subjektom s veľkým S. V tomto chápaní celok nepredstavuje ani systém ústavných noriem, ktoré mechanicky usmerňujú vzájomné pôsobenie mocí a záujmov v súlade s trhovým modelom.

Teória vychádzajúca z diskusie sa celkom zbavuje záťaže princípov filozofie vedomia. Tieto princípy nás vedú k tomu, že buď prax občianskeho sebaurčenia pripisujeme jednému všezahrnujúcemu subjektu, alebo vládu zákona aplikujeme na mnohé izolované súkromné subjekty. Pri prvom prístupe sa občania chápu ako kolektívny aktér, ktorý vyjadruje celok a koná v jeho záujme; pri druhom prístupe jednotliví aktéri fungujú ako nezávislé premenné systémových procesov prebiehajúcich živelne. Teória vychádzajúca z diskusie naopak narába s vyššou úrovňou intersubjektivity komunikačných procesov prebiehajúcich cez parlamentné orgány i cez neoficiálne siete verejnej sféry. V rámci parlamentného systému i mimo neho vytvárajú tieto bezsubjektové formy komunikácie pôdu, na ktorej môže prebiehať viac alebo menej racionálne formovanie názorov a vôle.

Výsledkom formovania názorov na neoficiálnej úrovni je „vplyv“: vplyv sa cez politické voľby mení na „komunikačnú moc“; a z komunikačnej moci sa zasa prostred-

níctvom legislatívy stáva „administratívna moc“. Podobne ako v liberálnom modeli aj tu sa zachovávajú hranice medzi „štátom“ a „spoločnosťou“; v tomto prípade je však občianska spoločnosť sociálnym základom autonómnych verejných sfér stále odlišných od ekonomického systému i od administratívy. Toto chápanie demokracie naznačuje novú rovnováhu medzi tromi zdrojmi – peniazmi, administratívou a solidaritou –, na základe ktorých moderné spoločnosti uspokojujú svoju potrebu integrácie. Normatívne dôsledky sú jasné: integrujúca sila „solidarity“, ktorú už nemožno čerpať iba z komunikačných zdrojov, by sa mala rozvinúť vďaka širokým a diferencovaným sféram verejného, ako aj vďaka právne inštitucionalizovaným procedúram demokratického vyjednávania a rozhodovania. Mala by získať takú silu, aby sa dokázala presadzovať proti ďalším dvom mechanizmom sociálnej integrácie – proti peniazom a administratívnej moci.

Dôsledky tohto prístupu sa prejavujú aj v chápaní legitimizácie a všeobecnej zvrchovanosti.

Podľa názoru liberálov jedinou funkciou demokratického formovania vôle je legitimizácia výkonu politickej moci. Výsledky volieb zaručujú prístup k vládnucej moci, ale vláda musí použitie sily verejnosti zdôvodňovať. Podľa názoru republikánov oveľa významnejšou funkciou demokratického formovania vôle je konštituovanie spoločnosti ako politického spoločenstva a pripomínanie tohto zakladajúceho aktu v každých voľbách. Vláda nielenže je poverená výkonom široko koncipovaného mandátu, ale z pragmatického hľadiska musí záväzne uskutočňovať istú politiku. Stále je viazaná na isté autonómne politické spoločenstvo. Teória vychádzajúca z diskusie vnáša do hry tretí moment: procedúry a komunikačné predpoklady demokratického formovania názorov a vôle, ktoré predstavujú najvýznamnejší zdroj diskurzívnej racionalizácie rozhodnutí adminis-

trativy obmedzených zákonom a zákonnými predpismi. Racionalizácia znamená viac než len legitimizáciu, ale menej než konštitúciu politickej moci. Akonáhle sa moc, ktorú má k dispozícii administratíva, rodí z verejného použitia rozumu a z moci komunikácie, ktoré výkon politickej moci nielen monitorujú, ale ho viac či menej aj programujú, táto moc ako celok sa mení. „Konať“ môže aj napriek tejto diskurzívnej racionalizácii iba administratívny systém. Administratíva je subsystém špecializovaný na kolektívne záväzné rozhodnutia, kým komunikačné systémy verejnej sféry zahrnujú rozsiahlu sieť senzorov, ktoré ako prvé reagujú na tlak celospoločenských problémov a stimulujú vplyvné názory. Verejný názor, z ktorého sa prostredníctvom demokratických procedúr stáva komunikačná sila, sám nemôže „vládnuť“, môže iba usmerňovať použitie administratívnej sily.

Pojem všeobecnej zvrchovanosti má svoje korene v ranonovovekej predstave o zvrchovanosti, spájanej pôvodne s absolutistickými režimami – túto predstavu si republikáni osvojili a do istej miery ju prehodnotili. Štát, ktorý má monopol na všetky prostriedky legitímneho použitia sily, sa tu chápe ako nezdoľná koncentrácia moci – ako Leviatan. U Rousseaua sa táto predstava zmenila na vôľu zjednoteného ľudu. Rousseau spojil Leviatanovu silu s klasickou predstavou o slobodných a navzájom rovných občanoch, ktorí si vládnu sami, a skombinoval ju s moderným pojmom autonómie. Napriek tejto premene sa pojem zvrchovanosti aj naďalej spájal s predstavou o jej stelesnení v mase fyzicky prítomných ľudí. Podľa názoru republikánov je nositeľom zvrchovanosti – ktorú v zásade nemožno delegovať – ľud; ľud je zvrchovaný, preto tu nemôže byť nikto, kto by ho reprezentoval. Liberalizmus stavia proti tejto predstave svoj o čosi realistickejší názor, podľa ktorého v ústavnom štáte sa každá moc pochádzajúca z ľudu vykonáva iba

„prostredníctvom volieb a hlasovania a prostredníctvom zvláštnych zákonodarných a výkonných orgánov a súdnicstva“.³

Tieto dva prístupy by boli jedinými alternatívami iba vtedy, ak by sme štát a spoločnosť chápali v zmysle celku a jeho častí, pričom štát tvoria buď zvrchovaní občania, alebo ho predstavuje ústava. Teórii demokracie vychádzajúcej z diskusie však zodpovedá obraz decentralizovanej spoločnosti. V proceduralistickom modeli sa vlastne s verejnou politickou sférou do popredia dostáva oblasť odhaľovania, určovania a interpretácie problémov, ktoré sa dotýkajú spoločnosti ako celku. Ono „Ja“ samoriadiaceho sa legálneho spoločenstva sa tu však stráca v bezsubjektových formách komunikácie, ktoré regulujú priebeh vyjednávania – vďaka nim sa aj potenciálne nesprávne výsledky vyjednávania vopred považujú za racionálne. Tým nechceme znevažovať intuíciu spájanú s predstavou všeobecnej zvrchovanosti, chceme ju iba interpretovať v intersubjektívnom duchu. Všeobecná zvrchovanosť, a to aj vo svojej anonymnej podobe, sa k demokratickým procedúram a k legálnemu uskutočňovaniu ich náročných komunikatívnych predpokladov obracia iba preto, aby vzbudzovala dojem sily zrodenej v procese komunikácie. Presnejšie, táto komunikatívna sila sa rodí z interakcie medzi legálne inštitucionalizovaným formovaním vôle a kultúrne mobilizovanou verejnosťou. Základom tejto kultúrne mobilizovanej verejnosti sú zasa združenia občianskej spoločnosti, úplne odlišné od štátu a ekonómie.

Ak ideu všeobecnej zvrchovanosti chápeme v procedurálnom duchu, potom sa vzťahuje na kontext, ktorý síce umožňuje samoriadenie legálneho spoločenstva, s ktorým však vôľa občanov nijako nemôže narábať. Vyjednaním sa nepochybne má vytvoriť prostredie pre viac či menej vedomú integráciu legálneho spoločenstva; táto cesta sa však nevzťahuje na spoločnosť ako celok, do ktorého je politický

systém zasadený ako jeden z viacerých podsystémov. Aj keď politika vyjednávania chápe sama seba proceduralisticky, zostáva súčasťou spoločenského komplexu, ktorý ako celok vzdoruje normatívnemu prístupu, aký sa používa v právnej teórii. Z tohto hľadiska má poňatie demokracie založené na teórii vychádzajúcej z diskusie isté styčné body s nezaujatým sociologickým prístupom, ktorý politický systém nepokladá ani za vrchol, ani za centrum, ba dokonca ani za formatívny model spoločnosti vôbec, ale iba za jeden z mnohých jej aktívnych systémov. Na druhej strane politika aj napriek tomu musí cez právo vedieť komunikovať so všetkými ostatnými

legitímne usporiadanými oblasťami konania bez ohľadu na to, ako sú štruktúrované a čo je ich hnacím motorom.

Z anglického originálu preložila Ľubica Hábová

POZNÁMKY

- 1 Michelman, F. I.: *Conceptions of Democracy in American Constitutional Argument*. In: *Florida Law Review* 41, no. 3 (júl 1989), s. 446 a n.
- 2 Michelman, F. I.: *Conceptions of Democracy in American Constitutional Argument*. In: *Florida Law Review* 41, no. 3 (júl 1989), s. 446 a n.
- 3 Pozri *Ústava Spolkovej republiky Nemecko*, čl. 20, časť 2.

PLATÓN - SOKRATES

Intelektuálna sloboda

...Mám vás, občania aténski, úprimne rád, ale radšej poslúchnem Boha než vás, a ubezpečujem vás, že dokiaľ budem dýchať a mať silu, neprestanem filozofovať a povzbudzovať vás i napomínať, s kýmkoľvek z vás sa kedy stretnem, vykladajúc ako mám vo zvyku: Ty, šľachetný muž, Aténčan, občan z obce najväčšej a preslávenej múdrosťou i silou, nehanbíš sa starať len o to, mať čo najviac peňazí, slávy a pocty, ale o rozum, pravdu a dušu, aby bola čo najlepšia, nedbáš a nestaráš sa? ... Ak teda takýmito výkladmi kazím mládež, sú škodlivé; ak však niekto tvrdí, že horším niečo iné, nehovorí pravdu. Preto – povedal by som – občania aténski, ..., buď ma oslobodíte, alebo nie, ubezpečujem vás však, že nebudem ináč robiť, aj keby som mal stokrát zomrieť.

(Obhajoba)

...Pretože vždy bolo v mojej prirodzenosti nechať sa riadiť rozumom, nezávisle od toho, aký výsledok sa mi na základe premýšľania javil ako najlepší. Ani teraz, keď ma stihol takýto osud, nemôžem sa zriecť rozumu, ktorý som predtým schvaľoval: zásady, ktoré som doteraz uctieval a uznával, stále uznávam a ak tu a teraz nenájdeme iné a lepšie zásady, určite s vami nebudem súhlasiť. Nie, neustúpim dokonca ani vtedy, keby bol dav schopný ešte väčšími väzniť, zhabať majetok a vynášať tresty smrti, ktorých sa bojíme tak, ako sa deti boja zlých škriatkov.

(Krito)